

The idea in the information of the text can be explicit and implicit. This is expression style of information in the text. However, a number of issues are based on previous constructions, and situations of the text. And this is imagined. In the course of text.

Rəyçi: prof. İsmayıl Kazımov

Azərbaycan dili kafedrasının 09 dekabr 2021-ci il tarixli iclasın 04 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 10 dekabr 2021-ci il

UOT:81.

FRAZEOLoji VAHİDLƏR VƏ ONLARIN MƏDƏNİ NİTQDƏ ROLU

Məmmədzadə Almaz Temur qızı
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
[*almazmamedzade@yahoo.com.tr*](mailto:almazmamedzade@yahoo.com.tr)

Xülasə: Məqalənin adı “Frazeoloji vahidlər və onların mədəni nitqdə rolu”dur. Məqalədə göstərilir ki, Azərbaycan dilində frazeoloji vahidlər məzmununa görə 4 qrupa bölünür. Bu qruplar içərisində peşə-sənət frazeologiyasında aşpazlıq frazeologiyası xüsusi yer alır. Aşpazlıq frazeologiyası üzərindən frazeoloji vahidlərin bu və ya digər qrupa hansı əsasla daxil olduğu göstərilir. Qeyd olunur ki, birləşmənin aparıcı sözü və ya frazeoloji vahidin ifadə etdiyi vahid mənə əsasında frazeoloji vahidlər müvafiq məzmunu görə qrupda birləşir. Bu vahid məzmunun yaranması üçün komponentlərin tərkibindəki leksik vahidlərdə ilkin mənanın nə dərəcədə uzaqlaşması ilə bağlanılır. Məqalədə frazeoloji vahidlərə aid nümunələr deyilən fikirləri təsdiq edir. Frazeoloji vahidlərin bir dil vahidi kimi dildəki mahiyyəti açıqlanır. Frazeoloji vahidlər söz ilə müqayisədə bir dil vahidi olaraq məfhumları əks etdirə bilməsi haqqında bəhs edilir. Söz və məfhum qarşılaşdırılması aparılır və sözün mahiyyətinə nəzər yetirilir. Söz ilə frazeoloji vahidin müqayisəsində onun mənə ifadə etməsinə görə ikinci dərəcəli nominasiya vahidi olduğu göstərilir. Məqalədə frazeoloji vahidlərin nitqdəki rolu haqqında danışılır. Mədəni nitqə verilən tələblərə uyğun frazeoloji vahidlərin nitqdəki rolu nəzərə çatdırılır. Frazeoloji vahidlər mədəni nitqə verilən tələblər üzrə işləkliyin xüsusiyyətləri göstərilir. Frazeoloji vahidlərin nitqin formaları üzrə işləklik tezliyi izah olunur. Nitqin tipi və nitqin ifadə tərzində frazeoloji vahidin yeri göstərilir.

Açar sözlər: mədəni nitq, aşpazlıq frazeologiyası, aparıcı söz, frazeoloji vahidin nitqdə işləkliyi, peşə-sənət frazeologiyası, məzmunca qruplaşdırma, ekvivalentlik.

Ключевые слова: культурная речь, кулинарная фразеология, ключевое слово, активность фразеологизма в речи, профессиональная фразеология, группировка по содержанию, эквивалентность.

Keywords: cultural speech, culinary phraseology, leading word, activity of phraseological unit in speech, professional phraseology, grouping by content, equivalence.

Frazeologiya dilçiliyin bir şöbəsi olaraq frazeoloji vahidlərdən bəhs edir. Frazeoloji vahidlər dilin leksik vahidləri kimi ədəbi dildə işlənir. Frazeoloji vahidlər özünəməxsusluğu ilə seçilən bir dil vahididir. Həm frazeoloji vahidlər, həm də leksik vahidlər dilin əsas vasitələri olaraq nitqdə canlılıq yaradır. Onun haqqında bir neçə fikir yürüdə bilərik. Azərbaycan dili genaloji bölgədə türk dilləri ailəsinə mənsubdur. Azərbaycan dilinin frazeoloji vahidlərinə dair fikirlər türk dilli xalqların dil vahidlərinin müqayisəli öyrənilməsinə faydalıdır. Frazeoloji vahidlər də sözlər kimi dilin inkişafının, zənginliyinin göstəricisidir. Hər bir millətin özünün düşüncə tərz, dünyagörüşü, adət-ənənələri, inancları, məişəti və s. vardır. Onların keçdiyi tarix, digər xalqlarla mədəni əlaqələr dilə öz təsirini göstərir və orada əks olunur.

Frazeoloji vahidlər daxilində aşpazlıqla bağlı frazeoloji vahidlər xüsusi yer tutur. Aşpazlıq frazeologiyası insanların ilkin tələbatı olan qida semantikasına ilə bağlıdır. Azərbaycan dilinin aşpazlıq peşəsi ilə bağlı olan frazeoloji vahidləri qidalanma prizmasından çıxış edərək qədim türk mədəniyyəti təfəkkürünü, obyektiv aləmi dərk edib adlandırma türk zehniyyətini özündə, özülündə saxlayır.

Aşpazlıq frazeologiyasına aid bir neçə nümunə sadalmaq olar: başqa unun xəmiri olmaq (4.47), çömçəsi boş qazanın dibinə dəymək (4.77), çörək kəsmək (4.77), çörəyi itirmək (4.78), çörəyin duzu olmamaq (4.78), duzu qaçmaq (4.98), ələklə su daşımaq (4.111), ətinə qiymə çəkmək (4.121), halvasını çalmaq (4.141), su-su deyincə sumaq de (4.242), suyu püfləyə-püfləyə içmək (4.243), südə su qatmaq (4.243), şışə taxmaq (4.247), tutar qatıq, tutmaz ayran (4.254), ucuz ətin şorbası (4.255), yaba ilə dovğa içmək (4.269), yağ-bal içində üzmək (4.270), yediyi qaba tüpürmək (4.274), aşına su qatmaq (4.27), aşını bişirmək (4.27), hazır aşın dik qaşığı olmaq (4.143), aş daş çıxmaq (4.27), xəmiri sıyıq (4.151), xəşilini çıxarmaq (4.152), kefinə soğan doğramaq (4.168), kəlləpaça suyundan ötrü Hövsana getmək (4.170), qar suyundan qaymaq yığmaq (4.182), qatığa qara demək (4.186), *dəmə qoymaq* - (3, 579), *duzuna baxmaq* - (3, 711) və s.

Aşpazlıq yemək bişirmə sənətidir. Aşpazlıq ilə bağlı frazeoloji vahidlərin tərkibində işlənən leksik vahidlər qida ilə bağlı bütün məhsulların adları, qidanın hazırlanmasında istifadə oluna biləcək mətbəx əşyaları ilə bağlı olan sözləri əhatə edir. Aşpazlıq frazeologiyası qidanın hazırlanmasında istifadə olunan məhsul adları, əşyaların adını bildirən leksik vahidlər, xörək adlarını bildirən sözlər və bu sözlərlə yanaşı işlənən müvafiq feilləri əhatə edir. Məsələn; qazan asmaq (4.186), lornan şora fərq qoymamaq (4.201), nə iyi tapıldı, nə piyi (4.210) nə yemisən, turşulu aş (4.210), oxlov udmaq (4.215), öz yağında qovrulmaq (4.220), soyub soğana döndərmək (4.236), yeyib üstündən su içmək (4.277), yuxa qulağı sulamaq (4.280), yüz qazanda qaynamaq (4.282), bəhməz alıb, bal çıxıb (4.50), bir almadır, yarı bölünüb (4.54), bir xəmirdən yoğrulmaq (4.55), çömçə tutmaq (4.77) və s.

Frazeoloji vahidlərin daşdığı xüsusiyyətlər arasında onların ədəbi dildə bir leksik vahiddən ibarət qarşılıq söz ilə də ifadə olunması məsələsi qoyulur. Bəzən bu xüsusiyyət vacib şərt kimi görünür, ancaq frazeoloji vahidlərin məzmunu bir neçə vahid leksik vahidin məcazi məna daşıyaraq yeni məzmun qazanması ilə izah olunur. Frazeoloji vahidlərin başqa bir hissəsi isə leksik vahidlərlə izah olunması yolunda məzmunca ya çətin aydınlıq tapır, ya nisbi aydınlaşır, ya da sayca çox sözlərlə izah olunsa belə ən dolğun aydınlığı tapmır. Frazeoloji vahidlərlərin məzmunla bağlı bu xüsusiyyətləri onları leksik vahidlər kimi bərabər hüquqlu edir. Yəni, frazeoloji vahidlər nə qədər qarşılıq söz ilə əvəz edilərək işlədilməyə çalışılsa da, fikrin ifadəsində rəngarəngliyi, uyğunluğu, münasibliyi baxımından başqa bir leksik vahid və ya leksik vahidlər qrupu ilə ifadə olunmamalıdır. Frazeoloji vahidlər özü özlüyündə dildə lazımlı və müstəqil vahiddir. Leksik vahidlər kimi frazeoloji vahidlər də nitq prosesində ədəbi dildə fikrin ifadəsi zamanı olduğu kimi işlədilməlidir. Frazeoloji vahidlər daşdığı obrazlılıq xüsusiyyətinə görə fikrin ifadəsi zamanı leksik vahidlərə nisbətə nitqdə daha az işləndiyi görünür. Frazeoloji vahidlər dildə hazır şəkildə işlənir və məqamına görə dərhal işlək ola bilirlər.

Frazeoloji vahidlərin məzmunca aid olduğu mövzulara görə ayrıldığı 4 qrup mövcuddur. Bu qruplar akademik kitablarda idiomlara verilən qruplaşdırma kimi təqdim olunsa da, frazeoloji vahidə dair bir bölgü kimi vermək daha düzgün olar. (5.259) Bu qruplar arasında peşə-sənət frazeologiyası qrupu vardır. Peşə-sənət frazeologiyası qrupu sırasında aşpazlıq frazeologiyası nümunələri üzərindən frazeoloji vahidlər barədə belə bir fikir yürütmək olar. Ümumiyyətlə, bu qruplarda nümunələr hansı göstəriciyə görə qruplaşdırılır? Əgər frazeoloji vahidlərin komponentləri arasında müəyyən peşəyə aid leksik vahid işlənirsə, o nümunə müvafiq qrupa daxil olur. Frazeoloji vahidlərin əsas əlamətinə görə tərkibində ən azı iki və daha çox söz olur. Bir frazeoloji vahidin tərkibində bir neçə peşəyə xas leksik vahid

işlənə bilər. Bu zaman bu nümunəni iki peşəyə aid etmək olmaz. Burada nümunə aparıcı komponentin ifadə olunduğu sözə görə müvafiq qrupa daxil edilib əsaslandırılmalıdır. Bəzən bir qrup frazeoloji vahidlərin komponentləri arasında sırf aşpazlıq frazeologiyasına aid sözlər olsa da, məzmunca bu qrupa aid ola bilmir. Çünki bu nümunə inkişaf edib dildə əks etdirdiyi anlayışı əks etdirmə baxımından digər qrupların nümunəsi olur. Məsələn, xalq ədəbiyyatı, tarixi hadisə, dini əfsanə, rəvayət əsasında meydana gələn frazeoloji vahidlər qrupuna, məişət hadisələri əsasında yaranan frazeoloji vahidlər olan qrupuna, bədən üzvlərinin adı ilə bağlı olaraq yaranan frazeoloji vahidlər qrupuna və ya müəyyən peşə-sənət sahəsi ilə bağlı olaraq yaranan frazeoloji vahidlər qrupunda digər peşə sahələrini bildirən frazeoloji vahidlərin birinə aid nümunə olur. Bir başqa qrup frazeoloji vahidlərin komponentləri arasında sırf aşpazlıq frazeologiyasına aid sözlər olmasa da belə, məzmunca aşpazlıq frazeologiyasına aid olur. Çünki dildə elə frazeoloji vahidlər vardır ki, aparıcı komponentin ifadə olunduğu leksik vahid prinsipi ilə heç bir qrupda görünməz, amma bir anlayışı dildə əks etdirməsi, ifadə etdiyi vahid mənənin məzmununa əsasən müvafiq qrupda görünür. Deməli, qruplaşdırmada aparıcı komponentin əsaslandığı leksik vahidə görə müəyyənləşdirmədən əlavə frazeoloji vahidin bir dil vahidi olaraq ifadə etdiyi vahid mənaya əsasən əsas götürülməlidir.

Aparıcı sözü təyin etmək üçün sərbəst söz birləşməsi strukturunda birləşmənin əsas tərəfindəki leksik vahidə nəzər salmaq lazımdır. Ancaq frazeoloji vahidin komponentlərinin ilkin mənasından uzaqlaşması zamanı yaranmış vahid mənə əsasında birləşmənin aparıcı sözünü təyin etmək çətin olur. Buna görə həm aparıcı sözə, həm də vahid mənaya əsaslanma ola bilər.

Frazeologiyada inkişaf ümumi dil qayda və qanunlarına tabe olaraq baş verir. Sərbəst söz birləşməsi əsasında yaranıb sabit söz birləşməsinə keçid zamanı ilkin mənadan uzaqlaşma meyarı əsasında iki qrup frazeoloji vahid yaranır:

a) ilkin mənasından tamamilə uzaqlaşan frazeoloji vahid. Burada həqiqi mənə məcazi mənə arasında əlaqə itir, məcazi mənə üstün olur.

b) ilkin mənə ilə bağlı olan frazeoloji vahid. İlkin mənə ilə bağlı olan idiomatik ifadələrdə (burada frazeoloji vahidlər nəzərdə tutulur) həqiqi və məcazi mənə arasında əlaqə itərsə də, ilkin mənə üstün olur, yalnız mətn daxilində müəyyənləşir. (5.258) Yəni, aparıcı sözü sərbəst söz birləşməsi əsasında yaranmasına görə birləşmənin əsas tərəfi prinsipi ilə də aşkar görmək olar. Ancaq ilkin mənadan uzaqlaşma nəticəsində məcazlaşma, obrazlılıq yaranır ki, bu vahid mənaya əsasən müvafiq məzmunca qruplarda frazeoloji vahidləri toplayır.

Frazeoloji birləşmələrdə istinad sözü nisbətən daha müstəqil olur. Söz mənsubiyyət şəkilçisinə görə dəyişir, arasında müxtəlif sözlər işlənir. Gözünə dəymək-məcazi mənə bildirir (1.187). “..özlərinin möhkəm semantik bağlılığı, bölünməzliyi ilə fərqlənib, istinad sözü qrammatik cəhətdən dəyişməz qalır, arasına heç bir söz daxil olmur; qulaq asmaq.” (1.188). Frazeoloji vahidlər yaranarkən dilin ehtiyacı olduğu qədər, tələb etdiyi qədər ilkin mənadan uzaqlaşaraq semantik bölünməzlik yaradır.

Dil heç vaxt ümumbəşəri olmayıb, milli səciyyəlidir. (1.77) Dildə söz və məfhum anlayışı var, bunlar dil və təfəkkürün bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsinə əsaslanır. Təfəkkür dedikdə anlayışlı təfəkkür başa düşülür və o yalnız insana məxsusdur. (1.83) Obyektiv aləmdə mövcud olan cisim və hadisələrin insan şüurunda inikasına, surətinə məfhum deyilir. (1. 85) Məfhumla məntiq məşğul olsa da dilçilikdə məfhumla söz uyğun gəlir. Sözlə bərabər frazeoloji vahidlər də təfəkkür məhsulu olan məfhumun dildəki ifadə vasitəsi olur. Məfhum ümumbəşəri, söz millidir, eləcə də frazeoloji vahidlər də inkişaf yollarına görə milli xüsusiyyət daşıyır.

Sözü əmələ gətirən sözün mənası, işarəsi və s. vardır. Mənə işarədən kənarda yerləşir (1. 93). Mənə həm söz şəklində işarədə, həm də frazeoloji vahiddə ola bilər. Çünki frazeoloji vahidlər müvafiq məfhumu əks etdirən yeni-yeni mənaları dildə bölünməz şəkildə daşıyır. Morfemlər, sözlər, cümlələr kimi frazeoloji vahidlər də dil işarəsi, yəni dil vahididir.

Leksik vahid nominasiya bildirir, frazeoloji vahidlər isə ikinci dərəcəli nominasiya vahidi olur. Sərbəst söz birləşməsi əsasında yaranıb sabit söz birləşməsinə keçid zamanı ilkin mənadan uzaqlaşma nəticəsində ikinci dərəcəli nominasiya vahidiyaranır.

Həm leksik vahidlər, həm də frazeoloji vahidlər mətn daxilində daha dolğun anlaşılır. Frazeoloji vahidlər mənası mətndən kənar şəkildə də anlaşılır, çünki tam hüquqlu dil vahididir. Praqmatik baxımdan frazeoloji birləşmələr sözlər kimi ən çox mətn daxilində aydın işlənir. Frazeoloji vahid məntiqi təfəkkürlə və hiss-həyəcan və obrazlı təfəkkürlə bağlıdır. Bir dildən digər bir dilə tərcümə zamanı emosional-estetik informasiyalar daşdığı üçün tərcümə yolu ilə deyil, transformasiya, üslubi perifraz vasitəsilə verilir.(5.126)

Dil bir xalqa, millətə məxsus mənəvi sərvətdir, milli kimlikdir. Dil dilçiliyin fonetika, leksikologiya, frazeologiya, sintaksis və s. şöbələrində müxtəlif cəhətdən tədqiq olunur. Ancaq dil nitqsiz inkişaf etməz. Dil yalnız canlı dildə yaşayır. İnsan öz ana dilini mükəmməl bilməli və o dildə nitq mədəniyyətinə sahib olmalıdır.

“Nitq mədəniyyəti təbii dilçilik sahəsi olub, hər hansı konkret bir dilin orfoepik, leksik, qrammatik, üslubi və s. normalarını müəyyənləşdirən nəzəri axtarışlar və təcrübi tədbirlər kompleksidir”. (6.32) Mədəni nitq şifahi və yazılı ola bilər. Həm şifahi, həm də yazılı nitqdə dil vahidlərindən düzgün istifadə etmək lazımdır. Dil vahidləri sırasında frazeoloji vahidlərin də nitqdə rolu vardır. Frazeoloji vahidlər nitqdə işlədilərək mədəni nitqə verilən tələblərə cavab verir.

Nitqin aydınlığı dinləyici və oxucunun nitqi asanlıqla anlaması, başa düşməsidir. (2.21) Nitqin aydınlığında frazeoloji vahidlər düzgün diksiya olunaraq danışılacaq mövzu ətrafında sistemləşdirilən materialın tərkibində verilə bilər. Nitqin yığcamlığı müxtəsərlik, fikrin qısa və aydın ifadə olunmasını nəzərdə tutur. (2.23) Nitqə verilən tələblərdən biri nitqin yığcamlığı baxımından frazeoloji vahidlər fikrin lüzumsuz sözcüklə ifadə olunmasının qarşısını alır. Nitqin təmizliyində ədəbi dilin normalarına uyğun gəlməyən sözlər, hətta frazeoloji birləşmələr belə nitqdə işlədilməməlidir.(2.24) Frazeoloji vahidlər əcnəbi sözlər, çətin anlaşılan neologizmlər və s. ilə müqayisədə söylənilən nitqdə yalnız düzgün işlədilərək fikrin ifadəsində nitqin təmizliyi tələbini ödəyə bilər. Nitqin düzgünlüyündə şifahi nitqdə qrammatik qaydalara əməl edilməli, ədəbi dilin digər normalarına riayət olunmalıdır. (2.26) Frazeoloji vahidlər məlumatın doğru çatdırılmasında nitqin düzgünlüyünü təmin edə bilər. Frazeoloji vahidlər leksik normanı pozan bir ünsür olsa da ədəbi dilin bir hissəsi olaraq zaman-zaman istifadə oluna bilər. Nümunəvi nitqin əsas ünsürlərindən biri cümlələrin düzgün qurulmasıdır. Natiq fikrinin aydın və ifadəli olması üçün möhkəm nitq vərdişlərinə sahib olmalıdır. Natiq cümlələrin düzgün qurulmasında bədii təsvir vasitələri, sinonimlər, frazeoloji birləşmələr, atalar sözləri, zərbi-məsəllər, aforizmlərdən istifadə edərək nitqini zəngin etməlidir. (2.27) Cümlələrin düzgün qurulması tələbinə görə onlar cümlədə fikrin məntiqi qurulmasına xidmət edə bilər. Nitq dinləyici üçün təsirli ola bilər. Nitqin zənginliyi nitqdə işlənən dil ünsürlərinin müxtəlifliyi, rəngrəngliyidir. Zəngin söz ehtiyatına sahib olma natiqin münasib sözlər, sinonimlər, antonimlər, frazeoloji birləşmələr və s. istifadə etməyi bacarmasıdır. (2.28) Frazeoloji vahid mədəni nitqə verilən tələblərə görə nitqin zənginliyinin göstəricisidir. Natiq nə qədər lügət tərkibini yaxşı bilirsə, bir o qədər gözəl şəkildə nitqini leksik vahidlər və frazeoloji vahidlər ilə zənginləşdirə bilər. Nitqin sadəliyi onun aydınlığı, anlaşılıqlı olması, asan qavranılmasıdır.(2.29) Nitqin sadəliyi tələbinə görə frazeoloji vahidlərin işlədilməsi xalqın ədəbi dili daha sadə şəkildə və anlaşılıqlı mənimsəməsinə səbəb olur. Nitqin orijinallığı nitqdə özünəməxsusluqdur, bir şəxsin başqasından fərqli danışması, yaxud yazmasıdır. (2.30) Frazeoloji vahidlər natiqin nitqinin orijinallığını yüksək səviyyədə təmin edə bilər. Nitqin münasibliyi qarşıya qoyulan məqsəddən və dinləyicilərin səviyyəsindən asılı olaraq nitqdəki sözlərin müxtəlif olmasıdır.(2.31) Nitqin münasibliyində dinləyici və ya oxuyucu auditoriyaya görə münasib anlaşılıqlı leksik vahidlər və frazeoloji vahidlər işlədilir. Nitqin rabitəliliyi fikrin sərbəst, ardıcıl, yığcam ifadə etməklə yanaşı, sözləri yerində işlətməli,

nəzərdə tutduğu məzmunu özünə müvafiq forma ilə ifadə etməlidir.(2.31) Nitqin rabitəliliyində natiqin seçdiyi frazeoloji vahidlər nitqin ona xas olduğunun göstəricisi olur.

Frazeoloji vahidlər mühazirə, məruzə, rəsmi çıxış kimi nitq formalarında işlək və ya daha az işlək ola bilər. Mühazirə, məruzə, rəsmi çıxış kimi nitq formaları müraciət olunan üslubiyyət formasına görə dəyişir. Rəsmi-ışğuzar üslub və elmi üslubda frazeoloji vahidlər konkret məna bildirərkən öz obrazlılıq xüsusiyyətinin rəngarəngliyinə görə demək olar ki, heç istifadə olunmur. Bədii üslub, publisistik üslub və məişət üslubunda frazeoloji vahidlərə daha çox rastlanılır.

Fikrin ifadə tərzinə görə leksik vahid də, frazeoloji vahidlər də ictimai-siyasi nitqi, akademik nitqi, ictimai-məişət nitqi, ekran nitqi, məhkəmə nitqinin qurulmasında istifadə olunur. Frazeoloji vahidlər sadalanan nitq formalarının hər biri üzrə aktiv işlənir, daha rəsmi şəkildə qurulan nitqin formalarında isə onlara nisbətən az istifadə olunur. Ölkə prezidentinin xalqa müraciətlə ictimai-siyasi nitqi şəklində çıxışında, akademik müəsisələrdə humanitar elm olan ədəbiyyat, dilçilik, tarix kimi fənlərin tədrisi prosesində təşkil olunan mühazirə və nitqdə, rəsmi yubileylərdə qismən olmaqla ictimai-məişət mövzusunda söylənilən nitqdə, ekran nitqi özü özlüyündə, məhkəmədə həm itihamedicin, həm də müdafiəedicinin nitqində frazeoloji vahidlər öz məna dolğunluğu, obrazlılığı ilə nitqi ziynətləndirir.

Ədəbiyyat

- 1.A.Axundov, “Ümumi dilçilik”, “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, Bakı, 2006.
- 2.E.Məmmədov, A.Həsənova, “Nitq Mədəniyyəti”, “Qanun” nəşriyyatı, Bakı, 2014
3. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, Şərq-Qərb, Bakı, 2006, I cild.
- 4.Q. Məhərrəmli, R. İsmayilov, “Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti”, “Altun kitab” nəşriyyatı, Bakı, 2015.
5. “Müasir Azərbaycan dili”, I cild, “Elm” nəşriyyatı, Bakı, 1978.
6. N. Abdullayev, “Nitq Mədəniyyətinin əsasları”, Bakı, 2013.

PHRASEOLOGICAL UNITS AND THEIR ROLE IN CULTURAL SPEECH

Mammadova Almaz Teymur

Summary

The title of the article is "Phraseological units and their role in cultural speech." The article shows that phraseological units in the Azerbaijani language are divided into 4 groups according to their content. Among these groups, culinary phraseology has a special place in professional phraseology. Culinary phraseology shows on what basis phraseological units belong to this or that group. It is noted that on the basis of the leading word of the compound or the single meaning expressed by the phraseological unit, the phraseological units are grouped according to the relevant content. It is connected with the degree of separation from the original meaning in the lexical units of the components for the formation of a single content. Examples of phraseological units in the article confirm the so-called ideas. The essence of phraseological units in a language as a linguistic unit is explained. Phraseological units are said to be able to represent concepts as a unit of language compared to words. Words and concepts are compared and the essence of the word is considered. A comparison of a word and a phraseological unit shows that it is a secondary nomenclature unit in terms of its meaning. The article discusses the role of phraseological units in speech. The role of phraseological units in speech in accordance with the requirements of cultural speech is taken into account. Phraseological units show the feature of their functionality in accordance with the requirements of cultural speech. There is explained the frequency of activeness of phraseological units on speech forms. The type of speech and the place of the phraseological unit in the style of speech are indicated.

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ И ИХ РОЛЬ В КУЛЬТУРНОЙ РЕЧИ**Маммадова Алмаз Теймур****Резюме**

Название статьи - «Фразеологические единицы и их роль в культурной речи». В статье показано, что фразеологизмы азербайджанского языка по своему содержанию делятся на 4 группы. Среди этих групп кулинарная фразеология занимает особое место в профессиональной фразеологии. Кулинарная фразеология показывает, на каком основании фразеологизмы относятся к той или иной группе. Отмечается, что на основе ведущего слова сочетания или единственного значения, выраженного фразеологизмом, фразеологические единицы группируются по соответствующему содержанию. Это связано со степенью отклонения исходного значения в лексических единицах компонентов для образования единого содержания. Примеры фразеологизмов в статье подтверждают так называемые идеи. Объясняется сущность фразеологизмов в языке как языковой единице. Раскрывается, что фразеологические единицы могут представлять понятия как единицы языка по сравнению со словами. Сравниваются слова и понятия и рассматривается суть слова. Сравнение слова и фразеологизма показывает, что это вторичная номенклатурная единица по своему значению. В статье рассматривается роль фразеологизмов в речи. Учитывается роль фразеологизмов в речи в соответствии с требованиями культурной речи. Фразеологические единицы раскрывают особенности своей функциональности в соответствии с требованиями культурной речи. Поясняется частота использования фразеологизмов по речевым формам. Указывается тип речи и место фразеологизма в стиле речи.

*Rəyçi: f.e.d., professor Sənubə Əlövsət qızı Abdullayeva**Azərbaycan dili kafedrasının 16 noyabr 2021-ci il tarixli iclasın 03 sayılı protokolu**Daxil olma tarixi 18 noyabr 2021-ci il***UOT:81****AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ SİNONİMLƏRİN FORMALAŞMASI VƏ TƏKAMÜLÜ****Nəsibova Gülnara Şaməddin qızı****Gəncə Dövlət Universiteti****nesibovaq@gmail.com**

Xülasə: *Sinonimlər bütün dillərdə olduğu kimi Azərbaycan dilində də mövcuddur. Dildə sinonim sözlər müvafiq cərgə yaratmaqla özünəməxsus paradigma formalaşdırır. Sinonimlərin yaranması dilin məna potensialının nisbi anlayışlar hesabına ifadə olunması tələbindən irəli gəlmişdir. Nisbi anlayışlar o zaman dərk oluna bilər ki, insan təfəkkürü təbiətdəki və onları əhatə edən mühitdəki nisbi çoxluqları qavramaq qabiliyyətinə malik olsun. İnsanı əhatə edən ətraf mühit və təbiət hadisələri nisbi anlayışlarla zəngindir. Təbiət insan idrakı üçün nə qədər əlçatmazdırsa nisbi anlayışlar da o qədər çoxsaylı və ölçüyəgəlməzdir. İnsan təfəkkürü təbiətdəki və insanı əhatə edən mühitdəki nisbilikləri onların təsəvvürünə sığacaq şəkildə qəbul edə bilər. Odur ki, hər hansı dildə sinonimlər o dilin intellektual potensialına uyğun dərəcədə dərk olunmuş nisbiliklər qədər olur. Azərbaycan dilində sinonimlər başqa dillərdə olduğu kimi yeni deyildir. Sinonimlərin təməli genetik xarakterlidir ki, bu tipli sinonimlər ilkin və ya əslə sinonimlər hesab edilir. İlkin sinonimlər şəkilsizlik mərhələsində formalaşdığı üçün hər bir nisbi anlayış bir vahiddə ifadə olunmuşdur. Dilin tipoloji inkişafı mərhələsində isə nisbiliklərin qavrayışı daha çox ilkin sinonimlərin təkamülü üzrə formalaşaraq daha incə məna çalarlıqlarının ifadə olunmasına xidmət etmişdir.*